

Taula rodona: Quins són els reptes de la demolingüística catalana?

F. XAVIER VILA I MORENO (coordinador), JOAQUIM TORRES I PLA, ERNEST QUEROL PUIG i XAVIER SANJUAN MERINO

Per a la cloenda de la Primera Jornada de Demolingüística, els ponents van ser convidats per l'organització a exposar quins eren, al seu parer, els reptes principals amb què ha d'enfrontar-se la recerca en demolingüística a les terres de llengua catalana, i a debatre'ls entre ells i amb la resta dels assistents.¹ Posteriorment, l'organització va demanar a cadascun dels ponents que reelaboreessin els textos en funció tant de les opinions de partida com dels parers expressats pels col·legues presents en l'acte. Tot seguit hi ha els textos transcrits.

Tal com podrà percebre el lector, els reptes i les propostes de millora apuntats per cada autor no sempre són coincidents. Amb tot, és interessant de destacar que aquesta manca de coincidència inicial no es tradueix pas en una discrepància radical entre els autors, si més no pel que fa a la majoria d'aspectes apuntats. Ben al contrari, sobretot pel que fa als reptes —les solucions idònies segurament serien tota una altra història—, més que de discrepàncies d'arrel cal parlar de *complementarietat* i/o de *diferència d'èmfasi*.

En termes generals, els reptes principals identificats poden englobar-se en una sèrie de línies comunes. Concretament, amb vista al futur immediat de la recerca en demolingüística en el domini lingüístic català, caldria:

— Garantir la continuïtat, la periodicitat i la comparabilitat de les recerques demolingüístiques, tant dins de cada territori com entre territoris diferents.

— Avançar en la concreció del marc teòric i metodològic, i aprofundir en els progressos tècnics; en aquest sentit, seria fonamental d'atreure demògrafs, urbanistes i altres científics socials a una recerca que ara com ara està protagonitzada per sociòlegs i lingüistes.

— Promoure la internacionalització de la recerca, tant en el sentit de comparar la situació del català amb altres comunitats com en el sentit de difondre a l'exterior la recerca feta als països de llengua catalana i participar en iniciatives de recerca internacionals.

— Enfortir la independència de les institucions de recerca respecte de les autoritats governamentals, evitant tant com sigui possible que la dependència financera respecte de l'Administra-

ció, ineludible a causa dels costos de les operacions demolingüístiques, es tradueixi en servitud del sector acadèmic cap a l'Administració i els governs.

De tots els reptes apuntats en la Primera Jornada de Demolingüística que va ser l'origen d'aquest volum, el que més des- acord va generar i molt probablement continuarà generant en un futur és la necessitat d'avançar en la construcció del marc teòric de la demolingüística; i això no pas perquè el repte no es percebi com a cabdal, sinó perquè els plantejaments de partida i els enfocaments entre els diversos autors estan ara com ara molt allunyats entre ells. Cal recordar que, com apuntàvem en la presentació d'aquest volum, en l'àmbit internacional la demolingüística només pot considerar-se *incipient*; encara li cal, doncs, guanyar-se l'estatus de disciplina establerta i, per tant, autònoma. Però autònoma respecte de què? Per alguns (vegeu Vila, 2004), la resposta ha de ser, en primer lloc, respecte de la resta de disciplines englobades en l'espai de recerca sociolingüística,² entès aquest com un espai multi/interdisciplinari en què la demolingüística conviurà amb altres disciplines com ara l'antropologia de la llengua, la dialectologia social, la psicosociolingüística, la politologia de la llengua, etc.; en aquesta manera d'entendre la sociolingüística cadascuna de les disciplines seran, en realitat, irreductibles les unes a les altres, però totes faran des de la seua especificitat una aportació al coneixement de les dinàmiques socials de les llengües. Altres autors, com ara Ernest Querol en aquestes mateixes planes, entenen aquest plantejament com a inadequat i consideren possible bastir una única disciplina sociolingüística entorn d'un tema central, que en el seu cas seria la minorització lingüística i la construcció de les llengües nacionals. En aquest plantejament, el marc teòric de la demolingüística —i de la resta de *corrents*— només podria ser subsidiari de l'àmbit de reflexió central, i és raonable pensar que la demolingüística no passaria de ser un mer auxiliar tècnic d'aquesta sociolingüística.

1. Les presentacions i el debat subsegüent van ser enregistrats i estan a l'abast del lector interessat.

2. Queda oberta, ara com ara, la relació que la demolingüística acabarà tenint amb la demografia: en el supòsit que s'avanci en la seva constitució disciplinària, seguirà el model del dret lingüístic —en què el dret pesa molt més que la lingüística social—, o més aviat el model de l'etnografia de la comunicació o la sociologia de la llengua, a mig camí entre les ciències de la llengua i les dels comportaments socials?

Fet i fet, doncs, un bon nombre de propostes per a un camp en formació. És hora de passar la paraula als diferents autors.

1. Tres reptes nous de la demolingüística, de Joaquim Torres i Pla

1) Perfeccionar els sistemes de recollida de dades, a fi que els resultats obtinguts en les recerques siguin cada vegada més fidedignes. En realitat, es tracta d'un repte de la recerca social en general. Seguidament cito tres de les propostes de millora que es poden fer:

- En la construcció de les mostres o en la ponderació posterior de les dades, caldria tenir en compte el lloc de naixement.
- Caldria tenir en compte també el percentatge d'estrangers, si pot ser repartit en grans grups.
- També caldria tenir present que en les enquestes telefòniques hi ha una part de la població —sembla que el 15% en l'àmbit estatal, segons una enquesta de l'observatori de red.es—³ que no té telèfon fix, però sí que en té de mòbil.

2) Aconseguir que en les enquestes sociolingüístiques s'inclouin variables no emprades fins ara, més enllà de les lingüístiques i les sociodemogràfiques clàssiques, a fi d'enriquir les anàlisis. Aquí només en citaré una, que em sembla especialment interessant: es tracta de la pregunta sobre la identitat col·lectiva que apareix en moltes de les enquestes d'opinió ara i des de fa anys, per exemple en les del Centre d'Estudis d'Opinió (CEO). La relació entre llengua i identitat és ben coneguda i s'ha estudiat poc. Seria interessant poder-ho fer en les explotacions de la major part de les enquestes sociolingüístiques.

3) Aconseguir que hi hagi sèries d'enquestes sociolingüístiques que permetin obtenir dades comparables en diferents moments del temps, a fi de poder estudiar bé l'evolució diacrònica. Es tracta d'una mancança històrica de la recerca sociolingüística catalana, que reiteradament s'ha intentat pal·liar. Ara està ben enfocada amb la sèrie EUL, que s'ha començat i que es vol continuar, però perquè sigui productiva cal que es mantingui durant un període llarg de temps.

2. Carta als reis republicans, d'Ernest Querol Puig

Respecte als nous reptes de la demolingüística, demanem tres grans regals als reis republicans:

- a) Disposar de dades longitudinals.
- b) Superar els punts febles que afecten la sociolingüística en general.
- c) Resoldre la manca de reflexió metateorètica perquè dugui a una demolingüística explicativa.

a) Disposar de dades longitudinals

Començarem, doncs, per uns presents que estan ben a l'abast i que són la matèria primera de la recerca:

- Que l'*Enquesta d'usos lingüístics* (EUL) esdevingui, a tots els Països Catalans, un instrument fiable de mesura que es pugui mantenir durant un període de temps llarg amb petites variacions, aprofitant l'experiència de la primera onada (amb una reflexió de tots els autors de capítols que han participat en les diferents publicacions abans d'iniciar-ne la segona) per aconseguir sèries importants de dades. I cal tenir present que l'enquesta ja s'ha de tornar a fer els anys 2007-2008.
- A llarg termini, que es puguin arribar a fer anàlisis de sèries temporals.

- Que les operacions censals introdueixin preguntes sobre usos, com les del Quebec, i que les qüestions sobre les habilitats lingüístiques s'hi formulin amb una gradació (preguntes escalars) i no de manera dicotòmica com es fa ara.

b) Superar els punts febles que afecten la sociolingüística en general

Pel que fa al segon gran regal, superar els punts febles que afecten la sociolingüística en general, vegem-ne alguns aspectes ja tractats a Querol (2006a i 2006b):

- Vallverdú (1994, p. 26) ha criticat que la sociolingüística feta aquí no es compari amb altres situacions semblants a la nostra.

- Aracil (1984, p. 448) afirmava que a casa nostra s'havia passat d'una sociolingüística amb idees i sense dades a una altra amb dades, però sense idees.

- Boix i Payrató (1997, p. 323) assenyalen la manca d'idees davant de tantes dades. Més endavant els mateixos autors afirmen (1997, p. 334): «We find a few theories, and a few short essays if we look hard». Els problemes que esmenten són: la manca d'organització, la manca de recursos i la pressió institucional per catalanitzar Catalunya. D'altra banda, Boix i Payrató (1997, p. 327) reconeixen que la diversitat, que havien proposat per caracteritzar la *sociolingüística catalana* el 1994, esdevé dispersió: «This diversity often turns into dispersion, and above all into competition between researchers and universities for resources which are always limited». I assenyalen el següent:

- El fet que la major part dels estudis duts a terme són macrosociolingüístics.

3. «XI Oleada. Las TIC en los hogares españoles» (octubre de 2006). <<http://observatorio.red.es/estudios/consumo/index.html>>

- L'absència quasi total de sociolingüística social, generacional i, especialment, de varietats de gènere en català i de varietats tècniques.

- La necessitat d'una supervisió axiològica i epistemològica.
- La manca de crítica.
- La dicotomia maniquea: nosaltres/ells.
- La poca preocupació per la metodologia.
- El fet que es construeixin poques teories explicatives.

— Josep J. Conill (2004, p. 149) assenyalava la manca de reflexió teòrica i de crítica. Tot parlant d'Aracil, escriu: «Una confirmació indirecta de la seua funció de pioner en aquest àmbit la trobem, sens dubte, en les repercussions negatives que el seu distanciament de la sociolingüística ha tingut sobre la producció local, afectada a hores d'ara per una pèrdua general de la consciència crítica i una vacuïtat teòrica alarmant. Si a tot això afegim la pressa que bona part dels sociolingüistes catalans han mostrat a l'hora d'oferir els seus serveis “tècnics” als manaires de torn, obtindrem una visió prou ajustada d'un galdós panorama —que habitualment es tracta de dissimular al·ludint a un suposat “procés d'institucionalització”».

— En aquest mateix sentit, Albert Branchadell (2006, p. 92) assenyalava que més que d'*institucionalització* caldria parlar de *governamentalització*. Més endavant escriu: «L'extinció de l'Institut [de Sociolingüística Catalana] podria ser el primer pas de la desgovernamentalització de la sociolingüística catalana, i d'aquesta manera podria esdevenir el desllorigador que resolgués els defectes diguem-ne “estructurals” que he assenyalat: una sociolingüística desgovernamentalitzada podria afavorir la diversificació temàtica i la internacionalització, i en un marc no d'*assuajament* sinó de *desintegració* del caràcter militant estaria en millors condicions de fer contribucions valuoses a la sociolingüística general. O potser no. Paradoxalment, l'extinció de l'Institut de Sociolingüística Catalana podria ser un cas de governamentalització per altres mitjans, l'enèsima confirmació del “biaix cap a l'Administració” que tan justament assenyalen els reports de recerca de l'Institut [d'Estudis Catalans]. Fixeu-vos-hi bé: no són les universitats catalanes ni els sociolingüistes professionals que hi ha a les universitats catalanes els qui faran el centre universitari; serà el Govern qui el crearà, qui probablement el finançarà i no sabem si també el tutelarà. En tot cas, coneixent el personal que tenim, el que em preocupa més és que la discussió se centri en “qui s'ho quedarà” (com va passar amb la Casa de les Llengües) més que no pas en què farà aquest centre universitari, en com l'aprofitarem en benefici no pas d'uns o altres sociolingüistes sinó de la sociolingüística com a disciplina». Branchadell (2006, p. 98-99).

I aquí els reis republicans ja fa dos anys que van dur el carbó de la supressió de l'Institut de Sociolingüística Catalana i encara no han portat el *regal* promès del nou centre interuniversitari...

c) Resoldre la manca de reflexió metateorètica perquè dugui a una demolingüística explicativa

Per una banda, caldria una concepció de la disciplina o subdisciplina des dels punts de vista de la filosofia de la ciència com a *paradigma* o *matriu disciplinària* (Kuhn) o bé des del nivell dels *models* de recerca. Per l'altra, s'hauria de passar de les anàlisis terminològiques (deslligades de tot marc teòric) a la concepció de la disciplina com un tot organitzat, que seria el mateix que el pas d'una estructura arbòria (de la llista), en la qual els diferents nivells no estan relacionats, a una estructura de xarxa, de semireticle, en què tots els elements estan interconnectats. Ja el 1983 Aracil ho va expressar molt clarament: «En comptes de compilar una llista, hauríem de traçar una xarxa —i potser no sabríem per on començar.» (1983, p. 70). Així, doncs, en comptes de fer llistes de dades, caldria concebre-les i estructurar-les dins d'un bon marc teòric. Així, fóra bo concebre un model teòric explicatiu global o més global, una teoria d'abast mitjà que l'obra d'Aracil no ha arribat a desenvolupar. A més, la reflexió sobre l'estatus paradigmàtic de la sociolingüística ens faria adonar de:

- La jerarquia entre els temes estudiats.
- Les metonímies errònies habituals i generalitzades.
- L'esglaonament dels àmbits i dels temes de la sociolingüística general d'una manera coherent. Com ha assenyalat Conill (2004, p. 176-177), la història de les *llengües nacionals* (normalització) és l'àmbit més ampli de reflexió dins del qual, de manera correlativa, se situen els estudis sobre la minorització lingüística (processos de substitució).

S'hauria de superar la minorització epistemològica. Els estudis sobre la minorització han reduït també l'àmbit d'estudi i s'ha perdut de vista (tot capficant-se en el desig propi de normalització) com correlativament unes altres llengües han reeixit a ser *normals*. És a dir, es podria parlar d'una interposició epistemològica de la llengua minoritzada (per tant, seria una interposició inversa, perquè no és pas la llengua dominant la que s'hi interposa).

Finalment, convindria sortir del paradigma monari per arribar al ternari: multilingüisme.

D'altra banda, la formació dels recercadors és un aspecte fonamental que podria ajudar a obtenir els canvis que es proposen. En aquest sentit, els reis republicans també podrien ajudar força estimulant:

- La incorporació de demolingüistes nous amb formació diferent de la filològica, que provinquin de camps com la demografia, l'estadística, la sociologia, etc., perquè puguin aportar altres enfocaments a les recerques.

- La millora de la formació en tècniques de recerca i, si més no, en estadística.

– Uns enfocaments més multidisciplinaris i multiestratègics, que combinin tècniques qualitatives i quantitatives i, per tant, un augment de la complexitat en els plantejaments de les recerques.

– La consideració de les xarxes socials com a tema comú d'investigació.

– L'aprofitament de les possibilitats que obre la simulació.

I el llaç que emboliqui tots els regals: la represa del caràcter innovador i pioner, i de l'ambició teòrica dels inicis de la sociolingüística: que la demolingüística fos, per tant, molt més general, més explicativa, més cohesionada, fonamentadament predictiva i capaç de conjugar les idees i les dades.

I un recordatori: «Reis, hem estat bons nois!»

3. Intervenció a la taula rodona, de Xavier Sanjuan Merino

La situació social de la llengua a casa nostra es veu significativament afectada pels canvis socials recents, en diferents àmbits i amb distintes implicacions, cosa que reclama una anàlisi específica i concreta. Assenyalarem molt breument els aspectes següents:

– Les transformacions urbanes es formen com a processos socials associats amb un model de creixement econòmic que provoca fortes distorsions urbanístiques i variacions importants en la distribució de la població, tant internament en el si de les ciutats com entre els distints estrats derivats de la seua dimensió. Aquests canvis socials poden representar impactes importants sobre segments de població «tradicionalment usuària» del català, que caldria analitzar.

– Els fluxos migratoris recents impliquen repercussions importants sobre el conjunt de la societat, però de manera clara i diferenciada entre els distints espais socials. Cal tindre ben present que aquesta immigració no és homogènia ni es distribueix uniformement en el territori, sinó que presenta característiques socials ben diferenciades i actituds lingüístiques distintes que en condicionen el coneixement i l'ús del català:

- En primera instància caldrà diferenciar la presència de població jubilada, que ha fixat la seua residència permanent a casa nostra, i de la població arribada a la recerca de treball i de condicions de vida més bones.

- Així mateix, haurem de distingir entre les diferents nacionalitats d'origen, que impliquen també variacions força rellevants en el nostre objecte.

En el camp concret del disseny d'investigacions demolingüístiques, cal plantejar-se les distintes opcions per a l'obtenció de dades de base: macroenquestes/sondejos/censos, la planificació, la coordinació i el seguiment en l'aplicació respectiva i en el disseny dels qüestionaris respectius, en funció del planteja-

ment de diferents objectius i tenint sempre en compte la necessitat de proporcionar dades comparables (sincrònicament i diacrònicament).

En relació amb la generalització de les enquestes telefòniques per motius de cost més baix, cal tindre en compte les possibles limitacions intrínseques enfront de les domiciliàries:

– Bàsicament, l'univers reduït a la població amb telèfon fix (que es troba en disminució progressiva, especialment entre alguns estrats de població) implica, al seu torn, una possible sobrerrepresentació en les mostres de població amb un nivell d'estudis més alt i de població autòctona.

– En relació amb aquest últim punt, caldrà plantejar-se la conveniència d'establir quotes en el disseny de les mostres dels estudis per enquesta que tinguin en compte les proporcions reals de població immigrada. Això implicaria la necessitat d'aplicar mètodes de comparació amb estudis precedents que permeten l'homogeneïtzació de les dades corresponents.

Finalment, en l'aspecte teòric, la sociolingüística, en general, i la demolingüística, en particular, estan sotmeses al risc provocat per la *fascinació* exercida per la ciència econòmica respecte de les altres ciències socials. Aquesta fascinació, producte en bona part de l'aplicació dins del camp econòmic de models matemàtics, que els donarien un «estatus científic superior», podria induir a l'assimilació acrítica de conceptes i mètodes no apropiats a l'objecte d'estudi i provocar una «certa buidor analítica embolcallada en vestidures més o menys brillants». En definitiva, cal aplicar el rigor en la utilització de les eines pròpies de les investigacions demolingüístiques sense oblidar els objectius que els són propis.

Bibliografia

- ARACIL, Lluís V. (1983). *Dir la realitat*. Barcelona: Edicions dels Països Catalans.
- (1984). «Lengua nacional, ¿una crisis sin crítica?». A: RUIZ, J. I.; AGUSTÍN, J. [ed.]. *Hizkuntza minorizatuén soziologia = Sociología de las lenguas minorizadas*. Sant Sebastià: Tarttalo, p. 443-458. [Traducció catalana a: «"Llengua nacional", una crisi sense crítica?», *Límits*, núm. 1 (novembre 1986), p. 9-23]
- BOIX, Emili; PAYRATÓ, Lluís (1997). «An Overview of Catalan Sociolinguistics and Pragmatics (1989-1996)». *Catalan Review*, núm. ix, 2, p. 317-403.
- BRANCHADELL, Albert (2006). «Ser competitiu, i fins i tot capdavanter, a nivell europeu i internacional». A: *Cap a on va la sociolingüística?* II Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. (Biblioteca Filològica; LVI), p. 91-99.

- CONILL, Josep J. (2004). «Dizer o sentido: uma aproximação à sociologia de Lluís V. Aracil». A: ARACIL, Lluís V. *Do latim às línguas nacionais: introdução à história social das línguas europeias*. Santiago de Compostela: Associação de Amizade Galiza-Portugal, p. 143-189.
- QUEROL, Ernest (2006a). «Les representacions de la sociolingüística catalana». *Caplletra: Revista Internacional de Filologia* [València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat], núm. 37, p. 63-90.
- QUEROL, Ernest (2006b). «Cap on va la sociolingüística feta als Països Catalans?». A: *Cap a on va la sociolingüística?* II Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. (Biblioteca Filològica; LVI), p. 101-121.
- VALLVERDÚ, Francesc (1994). «La sociolinguistique en Catalogne dans les années 80». *Lengas*, núm. 35, p. 11-26.
- VILA I MORENO, F. Xavier (2004). «Aportacions de les altres ciències socials a la sociolingüística catalana.» *Caplletra*, núm. 37, p. 91-154.